

SUPPLEMENT FOR שבת הגדול

DID JEWS RECITE THE HAGGADAH OR A TEXTUAL EQUIVALENT WHILE EATING THE פסח קרבן AT THE TIME THE BEIT HAMIKDASH STOOD?

Let us begin by examining two section of the הלכות קרבן פסח; משנה תורה's רמב"ם and הלכות חמץ ומצה. In הלכות קרבן פסח, the רמב"ם lists sixteen (16) מצות. Included in the list is the מצוה לאכול בשר הפסח על מצה ומרור. But the רמב"ם does not include the מצוה of סיפור יציאת מצרים. That מצוה is included in the list of מצוות that are part of הלכות חמץ ומצה.

In פרק ח' of הלכות חמץ ומצה, the רמב"ם presents a comprehensive look at the first night of פסח at the time that the בית המקדש stood. Let us examine that פרק, section by section.

א סדור עשיית מצוות אלו בליל חמשה עשר כך הוא: בתחלה מוזגין כוס לכל אחד ואחד ומברך בורא פרי הגפן ואומר עליו קדוש היום וזמן ושותה, ואחר כך מברך על נטילת ידים ונוטל ידיו, ומביאין שלחן ערוך ועליו מרור וירק אחר ומצה וחרוסת וגופו של כבש הפסח ובשר חגיגה של יום ארבעה עשר, ובזמן הזה מביאין על השלחן שני מיני בשר אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה.

The רמב"ם begins by describing what appears to be the סדר בזמנינו. Once the רמב"ם indicates that the גופו של כבש הפסח ובשר חגיגה are brought in, things begin to look unfamiliar.

ב מתחיל ומברך בורא פרי האדמה ולוקח ירק ומטבל אותו בחרוסת ואוכל כזית הוא וכל המסובין עמו כל אחד ואחד אין אוכל פחות מכזית, ואחר כך עוקרין השולחן מלפני קורא ההגדה לבדו, ומוזגין הכוס השני וכאן הבן שואל, ואומר הקורא מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה והלילה הזה כולו מצה, שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל והלילה הזה כולו צלי, שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות והלילה הזה מרורים, שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסובין והלילה הזה כולנו מסובין.

In this section, the רמב"ם is again describing a familiar scene. However, an important element of the הלכות קרבן פסח is missing. What made the קרבן פסח unique is that anyone who was going to eat part of the קרבן פסח had to subscribe in advance to be part

of the group that was scheduled to eat from that animal. Since the requirement for the **קרבן פסח** was to eat only **כזית** and to eat it **על השובע**, it can be assumed that the

majority of people ate the **קרבן פסח** as part of a large group (**חבורה**) and with many families present. The **רמב"ם** fails to illustrate how the members of the **חבורה** chose who would lead the **סדר** and who would ask the questions.

A further difficulty. Simply because the **משנה** in **ד' משנה ד'** relates that one of the questions was **שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל והלילה הזה כולו צלי**, does not mean that the **משנה** was teaching us that the Four Questions were asked during the era when the **קרבן פסח** was eaten. Scholars report that they have found evidence that Jews continued to eat roasted sheep on the night of **פסח** for several hundred years after the **חרבן הבית** as a reminder of the **קרבן פסח**. As a result it would have been appropriate to ask the question concerning **בשר צלי** even after the **חרבן הבית**.

ג בזמן הזה אינו אומר והלילה הזה כולו צלי שאין לנו קרבן, ומתחיל בגנות וקורא עד שגומר דרש פרשת ארמי אובד אבי כולה.

In this paragraph, the **רמב"ם**'s position is not clear. Does the whole paragraph speak to **בזמן הזה** or is only the first part of the paragraph related to **בזמן הזה**. How that ambiguity is resolved determines the **רמב"ם**'s position on whether **דרש פרשת ארמי אובד אבי** was recited on the first night of **פסח** at the time that the **בית המקדש** stood. And here is the difficulty for those who would like to argue that the **רמב"ם** believed that the **דרש פרשת ארמי אובד אבי** was recited at the time that the **בית המקדש** stood. It is not disputed that at the time of the **מקדש**, the **פסוקים** of **ארמי אובד אבי** were recited on **שבועות** when the **ביכורים** were brought to the **בית המקדש**. It is difficult to defend the position that **חז"ל** required **כלל ישראל** to say the same words on **פסח** that the **תורה** required **כלל ישראל** to recite upon bringing

the **ביכורים** on **שבועות**. Reciting the **פסוקים** on both **פסח** and **שבועות** would have diminished the **חשיבות** of the **מצוה** of **ביכורים**. It is easier to defend the position that **חז"ל** included **ארמי אובד אבי** in the **הגדה** only because we no longer have the **בית המקדש** and we no longer recite **ארמי אובד אבי** on **שבועות**. The reason that **חז"ל** wanted **כלל ישראל** to recite the prayer of **ארמי אובד אבי** at some time during the year is because **ארמי אובד** is one of the few prayers that is required by the **תורה**. Therefore **חז"ל** felt that it was necessary to find a substitute time to recite the prayer. Since the verses are appropriate to

fulfill the מצוה of **סיפור יציאת מצרים**, inserted the verses into the הגדה.

ד ומחזיר השלחן לפניו ואומר פסח זה שאנו אוכלין על שם שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים שנאמר ואמרתם זבח פסח הוא לה', ומגביה המרור בידו ואומר מרור זה שאנו אוכלין על שם שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים שנאמר וימררו את חייהם, ומגביה המצה בידו ואומר מצה זו שאנו אוכלין על שם שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם מיד שנאמר ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים וכו', ובזמן הזה אומר פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים על שם שפסח הקדוש ברוך הוא על בתי אבותינו וכו'.

In this paragraph, the רמב"ם is paraphrasing the section of the הגדה which begins: רבן גמליאל היה אומר. By taking the position that the substance of what רבן גמליאל said was recited on the night of פסח at the time of the מקדש, the רמב"ם is presenting us with a new פשט on why the בעל ההגדה included רבן גמליאל's statements in the הגדה. The בעל ההגדה wanted to remind us of what was said at the סדר when the סדר was held in the time of the מקדש.

ה ואומר לפיכך אנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר להדר לרומם לגדל ולנצח למי שעשה לנו ולאבותינו את כל הנסים האלו והוציאנו מעבדות לחירות מיגון לשמחה ומאפלה לאור גדול ונאמר לפניו הללויה, הללויה הללו עבדי ה' וגו' עד חלמיש למעינו מים, וחותרם ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים והגיענו ללילה הזה לאכול בו מצה ומרורים, ובזמן הזה מוסיף כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים שיגיע דמם על קיר מזבחתך לרצון

ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו ברוך אתה ה' גאל ישראל, ומברך בורא פרי הגפן ושותה הכוס השני.

In this section, the רמב"ם is providing that הלל was said at the table on the night of פסח at the time of the מקדש. At we will see later, scholars who have examined contemporary accounts of the night of פסח at the time that the מקדש stood and who have studied geniza material agree that הלל was recited on the first night of פסח and was splint into two sections as we do.

ו ואחר כך מברך על נטילת ידים ונוטל ידיו שניה שהרי הסיח דעתו בשעת קריאת ההגדה,

ולוקח שני ריקיין חולק אחד מהן ומניח פרום לתוך שלם ומברך המוציא לחם מן הארץ, ומפני מה אינו מברך על שתי ככרות כשאר ימים טובים משום שנאמר דברים ט"ז לחם עוני מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה. ואחר כך כורך מצה ומרור כאחד ומטבל בחרוסת ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצות ומרורים ואוכלן, ואם אכל מצה בפני עצמה ומרור בפני עצמו מברך על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. (השגת הראב"ד: ואחר כך לוקח מצה ומרור ומטבל כאחד. א"א זהו כהלל (פסחים קטו), ומ"מ זה הסדר לא דייק.)

In this section the רמב"ם expresses his opinion that only two מצות are needed at the סדר.

ז ואחר כך מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הזבח ואוכל מבשר חגיגת ארבעה עשר תחלה, ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הפסח ואוכל מגופו של פסח, ולא ברכת הפסח פוטרת של זבח ולא של זבח פוטרת של פסח.

This section of the רמב"ם is troublesome because the רמב"ם was of the opinion that at the time of the מקדש those who ate from a קרבן made a ברכה before eating from the קרבן and made a special ברכה before eating the קרבן פסח. There is no evidence that a ברכה was required מדאורייתא before eating from a קרבן. Moreover, a quick CD-ROM search of תלמוד ירושלמי and תלמוד בבלי does not result in finding any reference to either the ברכה of על אכילת הזבח or על אכילת הפסח. Unfortunately the רמב"ם did not reveal his source for that position.

ח בזמן הזה שאין שם קרבן אחר שמברך המוציא לחם חוזר ומברך על אכילת מצה, ומטבל מצה בחרוסת ואוכל, וחוזר ומברך על אכילת מרור ומטבל מרור בחרוסת ואוכל, ולא ישהה אותו בחרוסת שמא יבטל טעמו, וזו מצוה מדברי סופרים, וחוזר וכורך מצה ומרור ומטבל בחרוסת ואוכל בלא ברכה זכר למקדש. (השגת הראב"ד חוזר ומברך על אכילת מצה ומטבל בחרוסת. א"א זה הבל.) ט ואחר כך נמשך בסעודה ואוכל כל מה שהוא רוצה לאכול ושותה כל מה שהוא רוצה לשתות, ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפילו כזית ואינו טועם אחריו כלל, ובזמן הזה אוכל כזית מצה ואינו טועם אחריה כלום, כדי שיהיה הפסק סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו שאכילתן היא המצוה. י ואחר כך נוטל ידיו ומברך ברכת המזון על כוס שלישי ושותהו, ואחר כך מוזג כוס רביעי וגומר עליו את ההלל, ואומר עליו ברכת השיר והיא יהללך ה' כל מעשיך וכו', ומברך בורא פרי הגפן ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה חוץ מן המים, ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול והוא מהודו לה' כי טוב עד על נהרות בבל, וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות, ויש לו לגמור

את ההלל בכל מקום שירצה אע"פ שאינו מקום סעודה. (השגת הראב"ד ויש לו לגמור את ההלל בכל מקום שירצה אע"פ שאינו מקום סעודה. א"א אין הדעת מקבלת כן לפי שאין כאן שם לארבעה כוסות אם אינן במקום אחד).

In these sections, the רמב"ם is expressing his opinion that there was a מצוה of ארבע כוסות at the time of the מקדש. Again the רמב"ם is unique in that he provides for a fifth cup of wine.

In reviewing this chapter of the משנה תורה, one notices that the רמב"ם is careful not to include in his description of the סדר during the time of the מקדש any references to the paragraphs that are in the הגדה that begin with a Rabbi speaking. The רמב"ם omitted those sections because it would have been historically incorrect to refer to any of those Rabbis because they were not yet alive when the מקדש stood.

Let us summarize the רמב"ם's position. Although the קרבן פסח was eaten in חבורות, someone led the proceedings and someone asked the Four Questions. There was a requirement for ארבע כוסות. There was an obligation to explain פסח, מצה and מרור. They recited הלל in two parts. What is unclear is whether there was a requirement to מתחיל בגנות ומסיים בשבח and whether there was a requirement to read the מדרש on ארמי אובד אבי.

Secular scholars have examined this issue as well. In a book entitled, הגדת חז"ל, Professors Shmuel Safrai and Ze-ev Safrai of Bar Ilan University devote a chapter on חג הפסח בימי בית השני. After examining Jewish sources and non-Jewish sources, handwritten documents and geniza material, Professors Safrai reach the following conclusion:

בימי הבית עלו לירושלים אלפים רבים מן הארץ ומתפוצות, לחגוג את חג הפסח בירושלים ובמקדש, אבל הם היו חלק קטן מעם היהודי. עולי הרגל הביאו את קרבן הפסח לבתיהם, אחרי שנשחט במקדש, ואכלוהו משפחות משפחות וחבורות חבורות בחגיגות ובהתלהבות רבה, בליווי קריאת ההלל, קצתו לפני הסעודה וקצתו לאחריה. הסעודה לוותה בשתיית יין עם הקידוש ועם ברכת המזון ואולי אף עם קריאת ההלל. ואולם, אין כל רמז וכל זכר במקורות, הן התלמודיים והן החיצוניים, לשתיית ארבע כוסות של יין דווקא, ואף אין כל זכר ללימוד של סיפור יציאת מצרים ולקריאה בהגדה, כשם שאין כל רמז לקיומו של ספר הגדה.

רובו של העם חגג ליל הפסח בבית כשאר לילי שבת ומועד, בקידוש על היין ובברכת המזון

במשפחה ובחבורה, ותו לא. קריאת ההלל בלילי פסחים נודעה רק בירושלים, כאשר ליוותה את קרבן הפסח בזמן שהיטתו והקרבתו ובזמן אכילתו. בשאר מקומות היישוב לא היה כל מקום לקריאת ההלל בבית ובמשפחה.

Professors Safrai conclude that they could find no evidence either from Talmudic sources or from contemporary sources that Jews performed the **מצוה** of **סיפור יציאת מצרים** or recited any material equal to the material that we read from the **הגדה** on the night of **פסח** nor did they find evidence that Jews had a tradition to drink four cups of wine.

If only the **רמב"ם** had provided footnotes indicating his sources for how he portrayed the night of **פסח** at the time that the **מקדש** stood!